

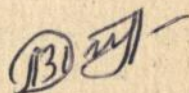
Національна Академія Наук України
Інститут економіки

На правах рукопису

Діброва Лариса Василівна

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АПК УКРАЇНИ

08.07.02 - Економіка сільського господарства і АПК

Авгореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук

Київ - 1997

338.93
Дисертацією є рукопис

Дисертаційна робота виконана в Інституті економіки НАН України

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор
Юзефович Анатолій Едуардович

Офіційні опоненти - доктор економічних наук
Кандиба Андрій Миколайович

- кандидат економічних наук
Шубравська Олена Василівна

Провідна організація - Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН
України

Захист дисертації відбудеться 25 лютого 1997 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.23.03 в Інституті економіки НАН України за адресою:

252011, м. Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту економіки НАН України.

Автореферат розісланий 24 січня 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Трегобчук В.М.

1. Загальна характеристика роботи.

1.1. Актуальність теми дослідження. Агрпроміслове виробництво, як і всі інші галузі національної економіки, зазнає негативного впливу економічної кризи. В умовах, коли різко зменшився платоспроможний попит населення та суб'єктів господарювання, одним з найважливіших завдань ринкових перетворень в Україні є нарощування експортного потенціалу агропромислового комплексу. Вихід його продукції на зарубіжний ринок має сприяти зростанню виробництва, а в стратегічному плані - забезпечити повноцінне включення в світовий розподіл праці.

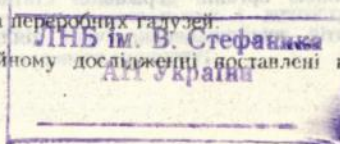
Аналіз реальної ситуації, що склалася в зовнішньоекономічній діяльності України, у порівнянні з практикою іноземних держав - світових експортерів продукції сільського господарства та переробних галузей показує необхідність наукового обґрунтування подальшого розвитку експортного потенціалу АПК України.

Проблеми формування експортного виробництва в аграрній сфері національної економіки, шляхи та методи їх вирішення знайшли відповідне відображення в наукових публікаціях відомих вчених-економістів - Андрійчука В.Г., Богомолвої Т.Ю., Бойка В.І., Будкіна В.С., Галушки В.П., Кандиби А.М., Лукінова І.І., Макаренка А.М., Онищенка В., Пасхавера Б.Й., Соколенка С.І., Трейсі М., Фамінського І.П., Філіпенка А.С., Черняка В.К., Юзефовича А.Е..

Проте експортний потенціал АПК ще не став самостійним цілісним об'єктом дослідження, цілеспрямованого формування та ефективного використання. В наукових роботах розглядаються, як правило, окремі аспекти цієї проблеми, що звужує можливість здійснення системного підходу до її вирішення. Крім того, не мають належного обґрунтування методологія і методика оцінки величини експортного потенціалу та ефективності його використання. Наявність ще недостатньо розроблених і невирішених проблем в згаданій сфері визначили вибір даної теми дисертаційного дослідження та її актуальність.

1.2. Мета і завдання дослідження . Основна мета дисертаційної роботи полягає у визначенні економічної суті експортного потенціалу АПК України і його складових елементів, та оцінки можливостей щодо збільшення обсягів зовнішньої торгівлі продукцією сільського господарства та переробних галузей.

У відповідності з метою, в дисертаційному дослідженні поставлені наступні основні завдання:

- дослідити соціально-економічну суть експортного потенціалу АПК, як структурної ланки національної економіки, виявити особливості інтеграції агропромислового виробництва окремих країн у світове господарство, і, виходячи з цього, встановити найбільш доцільні і перспективні сфери міжнародної спеціалізації для АПК України;

- з'ясувати наукові основи і удосконалити методику оцінки економічної ефективності експорту сільськогосподарської продукції;

- дати аналітичну оцінку сучасному стану експортного потенціалу АПК з позицій становлення національної ринкової економіки відкритого типу;

- обґрунтувати, виходячи з нинішнього становища України на світовому агропродовольчому ринку, поточні і довгострокові пріоритети збільшення поставок продукції на експорт;

- визначити напрями та методи активізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання АПК України;

- дослідити форми міжнародних економічних зв'язків АПК України і шляхи підвищення їх ефективності;

- обґрунтувати перспективи експортоорієнтованого виробництва АПК, що передбачає всебічне використання світових ринків як додаткового фактору економічного зростання.

1.3. Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є механізм формування експортного потенціалу АПК України і обґрунтування експортоорієнтованого агропромислового виробництва. Об'єктом дослідження обрано АПК України.

1.4. Методологія і матеріали дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення і висновки сучасної економічної науки, праці відомих вітчизняних і зарубіжних авторів з питань світових інтеграційних процесів, міжнародної торгівлі та агропромислового виробництва. В процесі роботи над дисертацією застосовувались методи і прийоми дослідження: аналіз і синтез, статистико-економічний, порівняння, графічний, монографічний та інші.

Теоретичні та практичні аспекти дослідження аргументовані статистичною інформацією органів державної статистики України, річних звітів та первинних документів зовнішньоекономічної діяльності окремих підприємств, організацій та

установ, спеціальних видань України, країн СНД, ООН і її спеціалізованих організацій, а також результатами розрахунків проведених автором роботи.

1.5. Наукова новизна дослідження. Конкретні результати, одержані в дисертаційній роботі, які відображають її наукову новизну, полягають у наступному:

- уточнено зміст поняття "експортний потенціал" стосовно агропромислового виробництва із врахуванням особливостей функціонування земельних, біологічних, матеріальних і трудових ресурсів АПК;
- обґрунтована методологія аналітичних оцінок експорту сільськогосподарської продукції із урахуванням її видів, обсягів та ринків збуту;
- здійснені аналіз і оцінка ресурсних можливостей виробництва експортоорієнтованої продукції АПК по галузях і регіонах;
- виявлені тенденції в експорті продукції національної економіки, які обумовлені, зокрема, значною часткою сировинних ресурсів в його структурі;
- досліджені ринки збуту сільськогосподарської продукції як традиційні, так і нові - в країнах, що розвиваються;
- обґрунтовані основні пріоритети зовнішньої торгівлі України на основі аналізу її зовнішньоекономічних зв'язків, реальних можливостей і перспективних потреб;
- визначена експортоорієнтована стратегія розвитку АПК на основі цілеспрямованого формування і ефективної реалізації експортного потенціалу в його пріоритетних галузях, а саме в зерновому, буряко-цукровому та олійно-жировому підкомплексах;
- запропоновані заходи по підвищенню конкурентоздатності української продукції на зовнішньому ринку шляхом зниження затрат виробничих ресурсів на її виробництво та забезпечення світових стандартів якості;
- аргументовано положення про необхідність активізації інвестиційної діяльності як в АПК в цілому, так і в його експортоорієнтованих галузях, зокрема, на основі залучення вітчизняних та іноземних фінансових ресурсів.

1.6. На захист виносяться такі основні положення:

- обґрунтування пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності АПК України на основі розробки і реалізації комплексу короткострокових і довгострокових заходів щодо розвитку українського агропромислового експорту;

- визначена експортоорієнтована стратегія економічного розвитку АПК України, в основі якої покладено принцип всебічного використання світових ринків як додаткового фактору економічного зростання;

- аргументація методів активізації зовнішньоекономічної діяльності АПК України на основі впровадження найсучасніших форм зовнішньоекономічного співробітництва і залучення внутрішніх та іноземних інвестицій в сферу АПК для забезпечення активного включення вітчизняного агропромислового виробництва в міжнародний поділ праці;

- оцінка структури експорту сільськогосподарської продукції і його ефективності на основі аналізу їх відповідності біокліматичному потенціалу України;

- визначення принципів та обґрунтування величини і структури експортного потенціалу національної економіки на основі критерію ефективності та доцільності;

- аргументація щодо рекомендації розвитку перспективних орієнтованих на зовнішній ринок пріоритетних галузей АПК, а саме зернового, буряко-цукровому та олійно-жирового підкомплексу і також освоєння потенційних ринків збуту сільськогосподарської продукції;

1.7. Практичне значення роботи. Результати дослідження мають практичне значення. Останнє полягає в тому, що теоретичні обґрунтування, висновки і пропозиції, зроблені в дисертаційній роботі дозволяють оцінити реальний стан експортного агропромислового виробництва в Україні, забезпечити взаємовигідні зовнішньоекономічні зв'язки та подальше нарощування експортного потенціалу АПК.

Матеріали роботи можуть, також, бути використані в навчальному процесі вищих навчальних закладів, в лекціях з міжнародної торгівлі, зовнішньоекономічної діяльності, а також, при розробці методичних рекомендацій щодо висвітлення спецкурсу "Україна в структурі світового сільського господарства".

1.8. Апробація роботи. Основні наукові положення і результати дисертаційного дослідження викладені у доповіді на українсько-польському семінарі "Проблеми співробітництва прикордонних територій України і Польщі" (м. Ужгород, 1994р.), а також опубліковані в шести статтях загальним обсягом 3.0 др.арк. Матеріали дослідження широко використовуються в учбовому процесі при освоєнні курсу "Світове сільське господарство та зовнішньоекономічна діяльність" для студентів Національного аграрного університету.

1.9. Обсяг та структура дисертаційної роботи. Дисертаційна робота включає вступ, три розділи, висновки та пропозиції, список використаної літератури, який нараховує 280 найменувань.

Вона викладена на 200 сторінках машинописного тексту, містить 19 таблиць, 10 малюнків та 30 додатків.

2. Основні наукові результати дисертаційної роботи та їх коротке обґрунтування.

2.1. Обґрунтовані пріоритети зовнішньоекономічної діяльності АПК України на основі аналізу його розвитку, реальних ресурсних можливостей та перспектив розвитку.

Зовнішньоекономічні зв'язки в агропромисловому виробництві займають значне місце в зовнішньоекономічній діяльності України і є одним з суттєвих факторів впливу на структуру та ефективність розвитку АПК. З ними пов'язане прискорене впровадження зарубіжних науково-технічних досягнень, та більш повне забезпечення населення продуктами харчування, що не виробляються в Україні.

Враховуючи нинішню ситуацію в АПК і основні завдання перехідного періоду, в роботі визначені наступні пріоритети у сфері зовнішньоекономічної діяльності:

- комплексне вирішення проблем зовнішньоекономічного співробітництва, що охоплює виробництво, науку, техніку і зовнішньоторговий обмін;
- розвиток економічної інтеграції, спеціалізації і раціонального розподілу праці між галузями АПК держав світу, з врахуванням ефективного використання сприятливих природних та економічних умов;
- раціональний розвиток імпорту продукції АПК і вдосконалення його структури;
- прискорене розширення експорту;
- розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва в системі АПК;
- формування перспективних зовнішньоекономічних зв'язків в рамках АПК;
- вдосконалення механізму зовнішньоекономічного співробітництва в рамках АПК з врахуванням специфіки відносин різних груп країн.

2.2. Визначені поняття «потенціал системи», «експортний потенціал», обґрунтовані їх структура та складові елементи.

Потенціал соціально-економічної системи — поняття відносне, і його визначення здійснюється в регіональному розрізі (для країни) за багатовимірним динамічним критерієм, який інтегрує природно-ресурсні, економічні, соціальні, політичні та інші чинники. Потенціал системи — це здатність досягти поставленої економічної мети при наявних ресурсах і умовах їх використання, інакше кажучи, це своєрідний рівень ефективності використання обмежених ресурсів.

Термін «експортний потенціал» розглядається як одна із узагальнюючих характеристик складних економічних об'єктів (підприємства, галузі, регіону, народно-господарського комплексу країни). Недивлячись на те, що на жодному рівні ця характеристика, як економічний показник, поки що, не використовується в спеціальній літературі, в публіцистиці, а також в практиці, має місце застосування його як інтегруючого показника, в якому відображаються масштаби обсягу товарів, капіталів, послуг, інформації, знань, які національна економіка може виробити та реалізувати за свої межі як у вартісній, так і товарній формі, принаймні, без збитків для себе, але в усіх випадках — при певних зовнішніх і внутрішніх обмеженнях — намагаючись максималізувати власний прибуток. Найбільш вдало застосовується це поняття для якісно-економічної характеристики економічного об'єкту або рівня використання потенційних можливостей останнього.

2.3. Проведений аналіз стану і визначені пріоритетні напрямки розвитку експортного потенціалу національної економіки і її галузей.

Україна має значний експортний потенціал, що дає їй право стати повноцінним членом світового співробітництва в аграрній сфері. Навіть в останні роки, зокрема, в досить складних економічних умовах 1994 року, Україна мала значну частку в світових обсягах виробництва сільськогосподарської продукції (таблиця 1).

Таблиця 1.

Виробництво сільськогосподарської продукції в 1994 р. (млн. тонн).

Показники	Весь світ	Країни Європи	Україна	Частка України, %	
				у світі	в Європі
				Зернові, зернобобові	2009.2
Цукрові буряки	259.3	136.7	28.1	10.9	20.6
Картопля	265.4	78.1	16.1	6.1	20.6
Соняшник	22.2	6.7	1.6	7.1	23.5
М'ясо всіх видів	194.7	41.1	2.7	1.4	6.5
Молоко	525.3	156.9	18.1	3.5	11.6

За обсягами виробництва цукрових буряків, зерна, картоплі Україна займає помітну частку як в європейському виробництві, так і в світовому. Частину виробленої агропродовольчої продукції країна експортує.

Таблиця 2.

Зовнішня торгівля України продовольством в 1995 році (тис. тонн).

Види продукції	Експорт		Імпорт		Сальдо експорту(+), імпорту(-)
	всього	в т.ч. країни СНД та Балтії	всього	в т.ч. країни СНД та Балтії	
		Зерно		595,2	
М'ясо та субпродукти харчові	125,6	114,1	15	2,3	110,6
Молоко	38,9	33,5	1,8	0,6	37,1
Цукор	1699,8	1647	359,1	36,0	1340,7
Олія	117,8	55,6	1,0	0,4	116,8

В згаданий період - значну частку в структурі експорту займав цукор, зерно та м'ясопродукти, а імпорті - зернові. Цукор експортувався в 1995 році на суму 764,8 млн доларів США, олія - 83,5 млн. доларів США. Основними споживачами на ринку продовольчої продукції залишаються країни СНД та Балтії. Найбільшим зовнішньоторгівельним партнером для України є Росія, на неї припадає переважна частка імпорту та більша частина експорту. Щодо експорту в інші країни, то за Росією йдуть Беларусь, Туркменистан, Азербайджан. Країни далекого зарубіжжя в експорті займають незначну питому вагу. Вони, в основному, є постачальниками імпортової продовольчої продукції в Україну.

Крім цукру, зерна і олії, які вже зараз є товаром, що може реалізовуватись за валюту (за умов дотримання міжнародних стандартів, нормативів та вимог якості), асортимент експортних агропродовольчих товарів можна буде суттєво розширити за умови підвищення якості продукції, наближення її до міжнародних стандартів, зниження виробничих витрат. Це і буде основними пріоритетними напрямками розвитку експортного потенціалу на перспективу.

Безперечно, експортні можливості української економіки набагато більші, але сьогодні вони реалізуються далеко не повністю. Для цього, на найближчий період, для України основне завдання полягатиме в підвищенні конкурентоспроможності агропромислової продукції, в активному просуванні її на зовнішній ринок. Водночас — опадливе ставлення до сировинних запасів, що вкрай потрібні для України, входять до її стратегії і великою мірою гарантують продовольчу безпеку держави.

2.4. Обґрунтована необхідність і сформульовані методологічні принципи розрахунку ефективності експорту та імпорту сільськогосподарської продукції.

Участь в міжнародному розподілі праці дозволяє досягати поставлених економічних цілей при менших витратах виробничих ресурсів. Міжнародний обмін товарами (послугами) може бути вигідний для всіх учасників зовнішньоекономічних зв'язків при умові правильного вибору структури експорту й імпорту. Ці положення лежать в основі оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності як на макрорівні, так і на мікрорівні.

Розгляд ефективності зовнішньоекономічної діяльності на макрорівні дає можливість зробити висновок про ступінь інтегрованості країни у світове господарство, залежність її економіки від експорту й імпорту, в тому числі і з окремих товарних

позицій, тощо, що має важливе значення для обґрунтування відповідної зовнішньоекономічної політики.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності на мікрорівні передбачає визначення ефективності експорту та імпорту сільськогосподарської продукції з окремих товарних позицій. Особливе значення має оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств в сучасних умовах, коли господарська самостійність безпосередньо повинна привести до підвищення відповідальності і обґрунтованості управлінських рішень. Для визначення економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності на рівні конкретних підприємств, в роботі рекомендована методика, яка вже опробована на підприємствах АПК України. В роботі показано, що методика може застосовуватись як при аналізі діяльності суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності за відповідний період, так і при економічному обґрунтуванні пропозицій щодо продажу або закупівлі товарів, для вибору найбільш ефективних варіантів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Методологічний підхід покладений в основу методики полягає в наступному : при експорті й імпорті сільськогосподарської продукції учасниками зовнішньоекономічної діяльності може бути одержаний як прямий економічний ефект від покращення фінансових результатів підприємства, так і непрямий економічний ефект від здешевлення виробництва, тощо. Кількісний прямий економічний ефект зовнішньоекономічної діяльності виражається через показники економічної ефективності експорту й економічної ефективності імпорту, які наведені в роботі.

При цьому економічний ефект від експорту сільськогосподарської продукції визначають як різницю між результатом експорту підприємства АПК і витратами на експорт, а ефективність експорту - як відношення результатів до витрат. В повні витрати підприємства на експорт сільськогосподарської продукції, крім виробничої собівартості, входять накладні витрати по експорту й експортні податки. Економічна ефективність імпорту визначається співставленням витрат на імпорт з результатами від нього.

2.5. Здійснена комплексна оцінка ресурсних можливостей виробництва наступних видів експорторієнтованої продукції: цукру, олії, зерна, м'яса, молока, вина.

Україна має сприятливі природно-економічні умови для розвитку багатьох галузей АПК та нарощування його експортного потенціалу. Серед усіх інших агропромислових підкомплексів найбільш розвинутим є буряко-цукровий.

Цукор — один із стратегічних продуктів на Україні який становить значну частку її експортного потенціалу. Та, на жаль, буряко-цукрова галузь переживає зараз нелегкі часи: обсяги заготівлі буряків та їх урожайність падають і, як наслідок, зменшується не тільки виробництво цукру, але і його експорт. До того ж, внаслідок використання застарілих та недосконалих технологій, виробництво цукру з ефективного перетворилося в неефективне, з великими витратами порівняно із західними стандартами (таблиця 3).

Таблиця 3.

Буряко-цукрова галузь України і Франції у 1995 році.

Показники	Україна	Франція
Посівні площі, тис.га	1406	470
Буряки до переробки, млн. т	29,9	27
Виробництво цукру, тис.т	3500	4000

Тому важливою умовою відновлення та подальшого нарощування експортного потенціалу буряко-цукрового виробництва України є збільшення обсягу виробництва буряків за рахунок поліпшення агротехніки його вирощування, підвищення урожайності, скорочення втрат у процесі збирання, транспортування і переробки. При річному споживанні 40 кг цукру на кожного жителя України, потреба внутрішнього ринку в цьому продукті складає майже 2,1 млн.т, решту Україна може експортувати. До цього часу вона мала стабільний ринок збуту в Росії, проте, останнім часом її позиції в цьому регіоні, щодо експорту, значно послабились. Відновити ці позиції, а також освоїти нові ринки збуту можна за умови удосконалення сировинної та виробничо-технічної бази буряко-цукрового комплексу, підвищення технічного рівня підприємств галузі та здійснення організаційно-технічних заходів. Останнє дасть можливість значно збільшити виробництво цукру в Україні.

Таким чином, виходячи з результатів аналізу, що був проведений в роботі визначені такі найважливіші пріоритети розвитку буряко-цукрового підкомплексу АПК:

- а) значне піднесення технічного рівня підприємств, впровадження прогресивних технологій і збільшення випуску продукції;
- б) перебудова експортного виробництва в напрямі поліпшення якості та підвищення її конкурентоспроможності;
- в) збільшення експорту цукру до зарубіжних країн з урахуванням кон'юнктури світового ринку.

Вирішальне значення для нарощування експортного потенціалу буряко-цукрового комплексу України матиме перший етап. Спочатку необхідно здійснити заходи по удосконаленню сировинної та виробничо-технічної баз буряко-цукрового комплексу, а потім збільшити виробництво цукру і розширити його експорт до країн СНД, Західної Європи й Близького Сходу.

Після цього можна буде перейти до активної зовнішньоекономічної політики за принципом вибіркового пріоритету регіонів, країн з урахуванням ефективності його експорту.

Зерно є таким самим стратегічним товаром, як цукор, і його виробництво має приносити державі значний валютний прибуток. Витрати на його виробництво в Україні значно нижчі, ніж у багатьох розвинутих країнах. Цьому сприяють кліматичні і природні умови. Біля 70% загальної площі країни складають дерново-підзолисті ґрунти. Чорноземи, які в своєму складі мають 4-6% гумусу за відповідного рівня агротехніки, можуть давати понад 50 ц з гектара пшениці. Усе це, разом взяте, з багатими сировинними ресурсами для виробництва мінеральних добрив має зробити Україну одним з найбільших експортерів зерна в Європі. А це можливе тільки за умови піднесення сільськогосподарського виробництва на світовий рівень.

При аналізі ресурсних можливостей виробництва зерна на експорт в процесі дослідження було встановлено, що протягом останніх п'яти років в Україні не лише скорочувались обсяги експорту зерна до інших країн, а й виникли проблеми із власним забезпеченням. Цьому були свої причини, а саме: суворі погодні умови; зменшення внесення мінеральних добрив та пестицидів як внаслідок зменшення виробництва, так і через зниження платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників; брак та

незадовільний стан техніки, збільшення втрат врожаю під час збирання й транспортування.

Зважаючи на такі обставини, в роботі обґрунтована необхідність застосування комплексу заходів, що можуть забезпечити навіть у найнесприятливіші роки валові збори на рівні 34-36 млн.т, чого цілком вистачить для самозабезпечення держави й експорту. Для цього необхідно:

- оптимізувати структуру посівних площ для виробництва зернових;
- підвищити врожайність за рахунок впровадження високопродуктивних сортів та гібридів;
- зменшити втрати зерна за рахунок застосування більш якісної техніки;
- на основі реорганізації виробничих відносин у сільському господарстві забезпечити реальну матеріальну зацікавленість усіх, хто бере безпосередньо участь у виробництві зерна.

За умови стабілізації виробництва, враховуючи сприятливу кон'юнктуру світового ринку (світові зернові запаси перебувають на найнижчому за останні роки рівні, через що ціни все ще продовжують повільно рости. Навіть попри прогнозоване поповнення цих запасів цьогорічним урожаєм, попит на зерно ще довго лишатиметься високим, оскільки країни перш за все поповнюватимуть власні запаси (принаймні ще впродовж двох років), а обсяги торгівлі й надалі скорочуватимуться), Україна має шанс увійти до числа світових торгівців зерном.

Однією з пріоритетних галузей, орієнтованих на зовнішній ринок, може також бути олійно-жировий підкомплекс. Грунтово-кліматичні умови в Україні цілком сприятливі для вирощування таких олійних культур як соя, ріпак, льон-довгунець, гірчиця, ріпак. Насіння соняшника є головним джерелом отримання рослинної олії (майже 95 % від загального виробництва). Тому експорт відповідно складається з цієї продукції. В цій галузі Україна мала традиційні ресурсні можливості для ефективного виробництва й експорту продукції, проте, і тут відбулися зміни не в кращий бік. Навіть сприятливі погодні умови 1995 року не дали відчутних результатів в бік збільшення виробництва олії. До того ж, відносна стабільність зборів соняшнику досягалась за рахунок розширення посівних площ. Але перспективність культивування олійних культур в Україні підтверджується не тільки природніми умовами, що сприяють їх вирощуванню, а ще й тим, що обсяг щорічного виробництва олії буде збільшуватися разом із щорічним ростом споживання. Причому, більш швидке

збільшення темпів споживання порівняно з виробництвом, буде сприяти формуванню стійкого попиту на даний товар в різних регіонах світу. Результати такого прогнозу набувають високої актуальності для України, яка займає провідні позиції на Європейському континенті по обсягах виробництва та експорту соняшникового насіння і продуктів його переробки.

На території України історично склався також один з найбільших у світі тваринницький комплекс. В цілому стан в рослинництві з точки зору міжнародної конкуренції і зовнішньої торгівлі все ж таки кращий, ніж в тваринництві. Це пояснюється тим, що в тваринництві накладаються один на інший два цикла неефективності: неефективність і низька конкурентоспроможність рослинництва, яка проявляється в недостатній кількості, високій собівартості, низькій якості і незбалансованості кормів і неефективність самого тваринництва – більш низький в більшості випадків порівняно із Заходом генетичний потенціал худоби і птиці, далеко нерациональні технології утримання і годівлі, високі норми амортизаційних відрахувань від попередніх завищених капіталовкладень, низька інтенсивність праці, вкрай відсталі системи збору і переробки. Внаслідок цього, тваринництво вдвічі менш конкурентоспроможне, ніж рослинництво.

Незважаючи на такий перебіг подій в тваринництві, Україна має всі необхідні умови, а саме - наукові установи, кадри, належну матеріально-технічну базу тощо, для інтенсивного нарощування виробництва та експорту м'яса, молока, масла вершкового, яєць. Потрібно лише вміло розпорядитися наявними резервами підвищення ефективності підкомплексу.

Україна завжди славилась своїми винами, та зараз виноградарсько-виноробний комплекс країни зараз знаходиться у занепаді. Потреба насичення внутрішнього ринку свіжим виноградом і продуктами його переробки та розширення експорту винопродукції на зовнішній ринок зумовлюють необхідність вже в найближчі роки не тільки стабілізувати, а й збільшити (порівняно з 1990 р.) в усіх категоріях господарств України виробництво винограду. Експортну базу виноградарства і виноробства можна відновити з допомогою значних капітальних вкладень. Одночасно з відновленням необхідно в значній мірі поглибити асортимент винопродукції.

2.6. На підставі аналізу товарної та регіональної структури експорту та імпорту цукру, олії, зерна, м'яса, молока визначені тенденції розвитку експортно-імпортних операцій по цих товарних позиціях на перспективу.

По цукру. На зовнішньому ринку Україна втрачає свої позиції з експорту цього продукту. Він поступається більш конкурентоспроможному товару інших країн, особливо тому, що виробляється з тростинного цукру-сирцю. Скорочується експорт до Росії - основного імпортеру українського цукру. Найближчими роками не можна буде уникнути ускладнень щодо істотного збільшення ринків цукру за межами традиційних ринків у країнах СНД - внаслідок конкуренції. Враховуючи таку тенденцію вважається, що виробництво цукру повинно відбуватись в обсягах можливої його реалізації. А для підвищення конкурентоспроможності українського цукру потрібне зменшення середніх виробничих витрат для його одержання та поліпшення його якості з тим, щоб Україна змогла залишитись конкурентоздатною на ринках країн СНД та мала можливість для освоєння інших ринків збуту. Значні досягнення можливі за рахунок впровадження сучасних технологій як у суспільному господарстві, так і на цукрових заводах.

По зерну. Зерно впродовж багатьох років є для сільськогосподарських виробників України товаром прибутковим. Це конкурентоспроможний товар на світовому ринку за умови відбору партій доброї якості та збільшення їх обсягів. Тому, навіть за нинішнього недовиробництва зерна і високого внутрішнього попиту на нього, у 1997 році експорт триватиме, хоча і не в попередніх обсягах. За умови стабілізації виробництва планується експортувати приблизно 5 млн. тонн зерна на рік, а в подальшому і 10-15 млн. тонн або 20% від усього виробництва на значну суму. Основними споживачами будуть країни СНД та Балтії.

По олії. Соняшникова олія займатиме значну частку в структурі експорту. Її основними споживачами будуть Литва, Беларусь, Росія. Проте, внаслідок зростання виробництва олії в Росії, введення нею ПДВ на експортні товари, російський ринок, можливо, стане менш привабливим для українських експортерів. При цьому, потрібно дотримуватись світових стандартів, нормативів та вимог якості до експортної продукції, що дасть змогу розширити географію ринків збуту продукції олійно-жирового підкомплексу в країни далекого зарубіжжя.

По молоку. Найпривабливішими видами молокопродуктів для експорту є масло вершкове, яке буде експортуватись переважно до Росії, і сухе знежирене молоко - експорт якого буде здійснюватись в основному до країн далекого зарубіжжя. Обсяги їхнього продажу постійно зростатимуть.

По м'ясю. З 1996 року буде скорочуватись експорт м'яса, що зумовлено загальним спадом обсягів виробництва в Україні та низьким попитом на цей вид продукції з боку зарубіжних партнерів, за виключенням яловичини. Спрямованість експорту - країни СНД та Балтії, зокрема, значна частина м'яса буде експортуватись до Росії в обмін на енергоносії.

Подальше розширення експорту буде визначатись конкурентоздатністю вітчизняної продукції. Тому в дисертації обґрунтовані пропозиції по підвищенню конкурентоспроможності цукру, зерна, олії, м'яса, молока.

На підставі результатів аналізу, визначена необхідність застосування заходів державної підтримки експортерів цієї агропродовольчої продукції. Для цього необхідно створити стабільне і взаємоузгоджене законодавство в сфері зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає ліквідацію невинуватих бар'єрів на шляху розвитку експорту - ліцензування, квотування та здійснити поступову гармонізацію національного зовнішньоекономічного законодавства з вимогами і нормами ГАТТ - ВТО.

Доцільно ширше надавати господарським організаціям субсидії у вільно-конвертованій валюті не тільки для створення і розвитку експортних виробництв, але й для фінансування їх діяльності в інших областях, пов'язаних з освоєнням іноземних ринків (реклама, сервісне обслуговування, кредитування), а також в тих випадках, коли вони з врахуванням вимог конкуренції повинні надавати кредит постачальникам.

Необхідно ввести пільгове страхування господарських організацій АПК від ризиків, пов'язаних з поставкою товарів за довгостроковими експортними контрактами, в тому числі від втрат внаслідок коливань валютних курсів та інфляції.

Слід передбачити додаткові податкові пільги організаціям та підприємствам АПК, в діяльності яких експорт продуктів переробної промисловості та послуг займає провідне місце, зокрема за рахунок збільшення фондів, що залишаються в їх розпорядженні, а також шляхом прискорення амортизаційних відрахувань.

2.7. Встановлені основні напрямки розвитку імпорту

Паралельно із запровадженням експортоорієнтованої стратегії повинна здійснюватись обґрунтована імпортозаміщуюча політика. Головне завдання, що стоїть перед імпортом полягає в тому, щоб сприяти технічному переобладнанню АПК і забезпечити Україну продукцією, яка не виробляється в країні або виробляється в недостатній кількості. Оптимізація імпорту передбачає також одержання економічного ефекту за рахунок ввезення продуктів, що мають техніко-економічні переваги порівняно з аналогічними вітчизняними.

Виходячи з цих завдань, в роботі встановлені пріоритетні напрямки розвитку імпорту: ввезення машин і обладнання для сфери АПК; комплектів засобів виробництва для перспективних індустріальних технологій агропромислового виробництва, біотехнології, селекційно-насіньних центрів; придбання патентів, ліцензій, що сприяють корінному науково-технічному переозброєнню галузей і сфер АПК; плодів цитрусових, тропічних культур і продуктів їх переробки. Що стосується ввезення таких видів продовольства, як зерно, м'ясо, молоко, масло, овочі, які можуть вироблятися в країні, то безпосередньою умовою їх закупівель є створення реальних умов для піднесення вітчизняного імпортозаміщуючого виробництва.

В дисертації внесені пропозиції, щодо механізму захисту внутрішнього ринку. Імпортні тарифи, як головний інструмент регулювання імпорту повинні служити, в першу чергу, не фіскальним цілям, а завданням гнучкої дії на внутрішньому ринку.

Для цього необхідно чітко визначити в рамках загальнодержавної структурної політики, які галузі агропромислового виробництва мають бути гарантовано захищеними від іноземної конкуренції в цілях економічної безпеки, в яких областях доцільна регульована конкуренція з боку імпортних товарів, а де можлива повна відкритість в інтересах підвищення конкурентоспроможності агропродукції.

2.8. Обґрунтована необхідність застосування в АПК України сучасних форм міжнародного економічного співробітництва та формування експортного потенціалу.

Поряд з розвитком зовнішньоторгового обміну і залученням іноземних кредитів та інвестицій, в зовнішньоекономічній практиці АПК, необхідно більш активно застосовувати такі форми і методи економічної взаємодії, як виробниче кооперування, співробітництво на основі розподілу продукції, оренда, міжнародний лізинг, переробка

давальницької сировини, науково-технічне співробітництво, продаж ліцензій і «ноу-хау», надання послуг а також обмін робочою силою і спеціалістами.

Кожна з цих форм має свої економічні, організаційні та інші особливості. Їх гнучке використання може забезпечити в одних випадках швидке одержання необхідних валютних ресурсів, в інших - прискорене освоєння випуску прогресивної продукції без значних витрат, або набуття досвіду організації виробництва і маркетингу. Велике значення при цьому має диференціація форм співробітництва в залежності від специфіки відносин з окремими партнерами України. Наприклад, широкі перспективи має розвиток прикордонного співробітництва. Йдеться про економічні, науково-технічні, природоохоронні зв'язки західних областей України з прикордонними районами Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Але обсяги прикордонної торгівлі в загальному експортно-імпортному товарообороті України мають загалом місцеве значення, тому більш перспективним є створення вільних економічних зон.

2.9. Розроблені пропозиції щодо створення в Україні системи сприяння зовнішньоекономічній діяльності та розвитку експортного потенціалу.

Світовий досвід свідчить про те, що ефективний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, в значній мірі, залежить від системи обслуговування зовнішньоекономічної діяльності АПК. Така система тим більше необхідна в умовах України, враховуючи, що останнім часом в зовнішньоекономічних операціях беруть участь багато нових учасників. Ця система має охоплювати таку сферу діяльності:

- надання інформаційно-консультативних послуг з питань маркетингу, пошуку партнерів, торгово-політичних режимів зарубіжних країн і тощо.
- організацію науково-дослідних розробок по аналізу тенденцій розвитку світового сільського господарства і торгівлі; окремих товарних ринків з відпрацюванням відповідних прогнозів;
- сертифікацію та атестацію експортної продукції і контролю за якістю імпортованих товарів;
- активізацію рекламно-виставочної роботи, особливо за кордоном;
- підготовку і підвищення кваліфікації кадрів зовнішньоторгових організацій в спеціалізованих учбових закладах.

Організатором такої системи повинна виступити держава, а її фінансування доцільно здійснювати за рахунок коштів зацікавлених підприємницьких структур. У вирішенні цих завдань слід відвести важливе місце Торгово-промисловій палаті України, яка володіє широкою сіткою територіальних ланок інформаційно-консультативних центрів, іноземних представництв і має великий досвід рекламно-виставочної роботи.

Сучасний стан економіки АПК України вимагає більш зваженого підходу до залучення інвестицій в експортне виробництво. Зважаючи на нестачу державних коштів для формування ефективної експортоорієнтованої економіки, слід домагатися, щоб іноземні інвестиції спрямовувались у потенційно експортоспроможні галузі і види виробництва, а саме: буряко-цукрову (цукор), олійно-жирову (олія), зернову (зерно). З цією метою, зокрема, доцільно вже найближчим часом здійснити заходи щодо створення в Україні ряду орієнтованих на експорт локальних спеціальних агропромислових зон. Саме вони могли б започаткувати процес формування потужного експортного сектору в економіці країни.

Короткі висновки і рекомендації.

1. Одним з найважливіших завдань ринкових перетворень в Україні є нарощування експортного потенціалу АПК. Вихід його продукції на зарубіжний ринок має сприяти зростанню виробництва, підвищенню якості продукції, збільшенню валютних надходжень, технологічному оновленню, а в стратегічному плані - забезпечити повноцінне включення в світовий розподіл праці.
2. Україна має значні ресурсні можливості для нарощування експортного потенціалу АПК. За обсягами виробництва цукру, олії, зерна, м'яса, молока, картоплі, плодоовочевої продукції Україна займає помітне місце в світі. Проте експортні можливості агропромислового виробництва країни набагато більші. Їх повністю можна реалізувати тільки на основі підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та переробних галузей. Особливої уваги потребує проблема вирішення виходу вітчизняних товарів на зовнішній ринок.

3. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності АПК України можливий на основі органічного поєднання торговельних зв'язків як з близьким, так і далеким зарубіжжям. Особливу увагу слід приділяти розвитку ефективних зовнішньоекономічних зв'язків АПК України з країнами близького зарубіжжя, з якими в нього протягом тривалого часу склалися спеціалізація виробництва, суспільний розподіл праці.
4. Подальше розширення експорту цукру, олії, зерна, м'яса, молока буде визначатись конкурентоспроможністю цієї продукції на світовому ринку. Тому для підвищення конкурентоспроможності цієї продукції необхідно зменшувати середні виробничі витрати на її виробництво, забезпечити відповідність світовим вимогам якості.
5. Поряд із запровадженням експортоорієнтованої стратегії повинна здійснюватись імпортозаміщуюча політика. Головні завдання імпорту повинне полягати в тому, щоб сприяти технічному переоснащенню АПК і забезпечити продукцією, яка не виробляється в Україні або виробляється в недостатній кількості. Оптимізація імпорту передбачає також одержання економічного ефекту за рахунок товарів, які мають техніко-економічні переваги, порівняно, з аналогічними вітчизняними.
6. Поряд з розвитком зовнішньоторгового обміну і залученням іноземних кредитів та інвестицій, в зовнішньоекономічній практиці АПК необхідно активніше застосовувати передові форми і методи економічної взаємодії. Гнучке використання таких форм в АПК зможе забезпечити швидке одержання валютних ресурсів, прискорене освоєння випуску прогресивної продукції без значних витрат, що дасть змогу зміцнити експортний потенціал АПК України.

3. Основні публікації по темі дисертації.

1. Діброва Л.В. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України в сучасних умовах // Екологізація виробництва в АПК: Збірник наук. праць / НАН України. Ін-т економіки. К.: 1994. - с. 88-95 (0,5 д. а.).

2. Діброва Л.В., Діброва А.Д. Іноземні інвестиції в АПК: проблеми і вирішення // Економічні відносини в АПК: Збірник наук. праць / НАН України.

Ін-т економіки. К.:1995.-с.23-31 (авторський обсяг 0,5 д. а.). Автору належить аргументація проблем залучення іноземних інвестицій в АПК України.

3. Діброва Л.В. Формування експортного потенціалу цукробурякового комплексу // Економічні відносини в АПК: Збірник наук. праць / НАН України. Ін-т економіки. К.:1995.-с.55-64 (0,6 д. а.).

4. Діброва Л.В. Вплив якості продукції на її конкурентоспроможність // Еколого-економічні аспекти формування ресурсного потенціалу АПК: Збірник наук. праць / НАН України. Ін-т економіки. К.:1995.-с.96-102 (0,3 д. а.).

5. Діброва Л.В. Інтеграція аграрної сфери України у світове господарство // Проблеми співробітництва прикордонних територій України і Польщі - 2: Наукові доповіді учасників українсько-польського семінару в м. Ужгороді (травень 1994 р.) (на укр. мові) - Варшава-Київ, 1995.-с.199-211 (0,6 д. а.).

6. Діброва Л.В. АПК України на зовнішньому ринку // Ресурсний потенціал АПК у ринковій економіці: теорія і практика формування: Збірник наук. праць / НАН України Ін-т економіки. - К.:1996.-с.81-87 (0,5 д. а.).

Анотація.

Діброва Л.В. Експортний потенціал АПК України.

Дисертацією є рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02 - Економіка сільського господарства і АПК. Інститут економіки НАН України. Київ, 1997.

У дисертації обгрунтовані наукові положення і практичні рекомендації по формуванню, ефективному використанню та нарощуванню експортного потенціалу АПК України як фактору її соціально-економічного прогресу.

Аннотация.

Диброва Л.В. Экспортный потенциал АПК Украины.

Диссертация является рукописью.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - Экономика сельского хозяйства и АПК. Институт экономики НАН Украины. Киев, 1997.

В диссертации обоснованы научные положения и практические рекомендации по формированию, эффективному использованию и наращиванию экспортного потенциала АПК Украины как фактора ее социально-экономического прогресса.

Annotation.

L.V. Dibrova. Export potential of Ukrainian Agricultural and Industrial Complex (AIC).

Dissertation is a manuscript. Dissertation for scientific degree competition in 08.07.02 speciality - Agricultural Economy and AIC.

The Institute of Economy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kiev, 1997.

The scientific theses are backgrounded. The practical recommendation on the problems of Ukrainian potential formation, effective use and increasing are investigated as the main factor of social and economic progress of Ukraine.

Ключові слова: експорт, імпорт, агропромисловий комплекс, експортний потенціал, ресурсні можливості, зовнішньоекономічна діяльність, експорторієнтоване виробництво.

Підписано до друку 22.01.97.
 Формат 60x84/16. Офс.пап. Офс.друк.
 Умов.друк.арк. 1,4. Облік.-вид.арк.1,1.
 Тираж 100 прим. Зам. №4.

Поліграфічна дільниця Інституту економіки НАН України.
 252011, Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

AB 36.798